

УДК 070.13:174

ЖУРНАЛІСТСЬКА ЕТИКА: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Оксана Теребус

*Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
просп. Волі, 13, 43000, Луцьк, Україна
e-mail: oksana_tereb@ukr.net*

У статті йдеться про роль журналістської етики в роботі журналістів, про теоретичні аспекти та сучасні виклики, з якими зіштовхуються журналісти у практичній діяльності, а також про необхідність дотримання професійних стандартів у роботі.

Ключові слова: журналістська етика, професійні стандарти, мораль, загальнолюдські цінності, моральний вибір, незалежні медіа.

Загальна проблема та її науково-практична цінність. Відображаючись у поглядах, поведінці, оцінках, творчості журналістів, журналістська етика є «світоглядною основою журналістської діяльності» [5, с. 27]. Формуючи суспільну думку, ЗМІ у своїй діяльності опираються на правові та етичні норми. Дотримання законів є обов'язковим, а морально-етичні норми, зафіксовані в етичних кодексах, покладені в основу інформаційного законодавства. Журналісти відповідальні перед суспільством за об'єктивність, правдивість, достовірність повідомлень, привертаючи увагу людей до актуальних проблем, інформуючи про різні події. Через тяжіння сучасної журналістики до замовних матеріалів, прихованої реклами, а також через реалії життя українського суспільства, яке впродовж багатьох років перебуває в стані виборів та боротьби за владу, а тепер ще й в епіцентрі неоголошеної війни, на часі питання про дотримання журналістами етичних вимог.

Аналіз досліджень і публікацій. В журналістикознавчій науці до питань етики, морально-етичних норм зверталися українські науковці А. Москаленко, В. Здоровега, В. Іванов, О. Кузнецова, Т. Приступенко, В. Сердюк, В. Лизанчук, російські – Г. Лазутіна, Д. Авраамов, М. Шостак та інші. Дослідники акцентують увагу на відповідальності журналістів, засобів масової інформації за стан демократії, на соціальній відповідальності, на необхідності дотримання етичних принципів у роботі.

Виклад матеріалу. Етична культура напряму залежить від загальнолюдської моралі, національної культури, особистої культури. Доброта, совість, людяність, чесність, порядність – основні етичні цінності, складові етичної культури. Формуючи суспільну думку, журналісти формують свідомість, впливають на почуття та життя людей, а також відповідають за процес виховання своїх читачів/слухачів/глядачів. Журналісти (в ідеалі) мають стати взірцями моральності, а їх журналістські матеріали повинні відповідати високим критеріям, серед яких на першому місці критерії істини та добра.

Проте дослідники (В. Іванов, В. Сердюк, Л. Пономаренко, В. Федорчук та ін.) наголошують на тому, що сучасне суспільство перебуває в стані, коли «девальвуються цінності, ідеали наповнені новим змістом, у якому майже немає духовності» [10, с. 10], з'являються псевдоцінності. Відбувається заміна традиційних цінностей новими концепціями та системами. У ЗМІ панує засилля матеріалів сенсаційного характеру, що нав'язують читачам низькі смаки, відбувається «вulgаризація змісту медіа» [2, с. 71]. При цьому журналісти забувають про свою місію – виховувати аудиторію на кращих традиціях та загальнолюдських цінностях.

Журналіст несе особисту відповідальність за відповідність своїх матеріалів етичним вимогам. О. Кузнецова стверджує, що «фаховість журналіста багато в чому залежить від його моральних якостей, відповідальності за результати своєї праці» [4, с. 22]. А автор «Історії української преси» А. Животко пише: «...журналіст мусить глибоко вірити в те, про що пише, усвідомлюючи свою моральну відповідальність за кожне слово, за кожну думку, за кожне твердження» [1, с. 315]. Тож журналіст-професіонал повинен мати стійкі моральні переконання, цілісний світогляд, вміти пізнавати світ, мати бажання самовдосконалюватись, бути патріотом своєї країни, мати стійку громадянську позицію.

Гуманний характер журналістських матеріалів, власні вчинки, поведінка, манери, зовнішність є показниками вихованості журналіста. «Людина, яка перебуває під впливом ЗМІ, повинна морально зростати, і цьому мають сприяти всі матеріали мас-медіа, які завжди здійснюють виховний вплив на реципієнтів. Тому й самим журналістам треба бути вихованими, знати й дотримуватися етичних вимог» [4, с. 55–56].

Процес журналістської праці, її результати певною мірою зачіпають інтереси багатьох людей. ЗМІ, оперативної й правдиво інформуючи аудиторію про події у світі, допомагають людині правильно зорієнтуватися та обрати власну модель поведінки. Вибір теми, визначення мети матеріалу, відбір фактів, оцінки, композиція – відбивають ставлення журналіста до тих, про кого і для кого він працює. Тобто, моральні відносини вплетені в зміст роботи журналіста. А тому професіоналізм повинен бути моральним, журналіст-професіонал, виконуючи професійний обов'язок, завойовує прихильність, довіру, авторитет аудиторії. Здобуваючи інформацію, передаючи її людям, журналіст впливає на суспільство, соціум.

Відповідно до вимог професії журналіст зобов'язаний дотримуватися стандартів. За словами В. Лизанчука, стандарти – це «набір правил поведінки журналіста, певна схема дій в різних життєвих ситуаціях, що є інструментом професійної саморегуляції під час пошуку істини, подання правдивої, вичерпної інформації про факти, події, явища та їхні наслідки для читачів, глядачів, слухачів» [7, с. 34]. Кодекс етики українського журналіста, прийнятий на пленумі Національної спілки журналістів України у грудні 2014 року, як і попередні, також опирається на професійно-етичні стандарти – оперативність, правдивість, об'єктивність, достовірність, точність, баланс думок тощо.

Правдивість – основа якісної журналістики та означає точне та вичерпне повідомлення про перевірені факти, події, явища тощо. Будь-яке маніпулювання інформацією недопустиме, журналістика повинна надавати суспільству правдиву інформацію. Брехня – це підґрунтя маніпуляції та різних інформаційних технологій.

І якщо людина не до кінця усвідомлює моральну відповідальність журналіста перед суспільством за викривлені думки, неперевірені факти, замовлені матеріали

тощо, то її позиції відіб'ються й на її професії. За словами Т. Приступенко, «об'єктивність є наслідком духовності, морально нестійка людина не в змозі відстоювати свободу слова» [8, с. 29]. Тому внутрішні переконання як основа професійних якостей повинні бути основними для високоморальних журналістів, для працівників ЗМІ.

Опираючись на мораль, журналіст обирає ту чи іншу модель поведінки. Соматичність як моральне почуття, як мірило самооцінки дозволяє йому обирати, як діяти. Професія зобов'язує журналіста коректно збирати інформацію, ставити питання, не перекручувати чужих слів чи думок, з повагою ставитись до чужої точки зору, поважати співрозмовників.

Українське законодавство, яким послуговуються ЗМІ, досить детальне. Чим кращі закони, стверджують теоретики, тим більше демократії, а що вищий рівень демократії, то більшої незалежності має журналістика, а це дозволяє їй бути більш моральною. Звідси й висновок про те, що рівень професійної етики журналіста безпосередньо залежить від рівня демократії в країні.

Науковець Т. Приступенко каже, що в демократичному суспільстві етичні цінності «ґрунтуються на свободі засобів масової інформації, що мають право автономно визначати свою волю» [8, с. 57]. Серед основних етичних цінностей дослідники виокремлюють свободу ЗМІ, соціальну відповідальність журналіста, правдивість та об'єктивність, чесність, порядність. У формуванні демократичних цінностей важлива роль належить моральному аспекту в журналістиці, адже ЗМІ впливають на громадську думку, погляди та поведінку людей.

У нашій державі склалася ситуація, коли ті ЗМІ, що фінансуються державою, змушені працювати на догоду владних структур, а приватні ЗМІ – на догоду власникам. Також наше суспільство дуже заполітизоване, і це відбивається й на діяльності журналістів. Знаходячись в періоді часто повторюваних виборів різних рівнів, суспільство потребує інформації про кандидатів та їхні програми. Створюється велика кількість виборчих штабів, видань, які потребують послуг журналістів.

Працівники ЗМІ мусять самостійно обирати, постійно перебуваючи в умовах конфлікту інтересів. У підручнику «Журналістська етика» автори В. Іванов, В. Сердюк стверджують, що «конфлікт інтересів виникає тоді, коли журналіст тим чи іншим чином може бути зацікавлений у позитивному або негативному висвітленні того, що є об'єктом його матеріалу» [2, с. 35]. У навчально-методичному посібнику «Етика у сфері соціальних комунікацій (професійні стандарти у журналістиці, рекламі та PR)» Н. Стеблина каже, що конфлікт інтересів виникає «у тому випадку, коли журналіст чи редактор, готуючи матеріал, не слідує інтересам суспільства, відстоюючи з певних причин інтереси конкретних осіб чи соціальних груп. Впливають на працівників медіа як зовнішні обставини (матеріальне заохочення, особисті стосунки з героями публікацій тощо), так і власні уподобання (наприклад, політичні)» [9, с. 42].

У більшості національних етичних кодексів (в тому числі й українському) наголошується на незалежності журналістів, яка полягає в тому, щоб не потрапляти в ситуацію конфлікту інтересів.

І журналісти обирають. Не поодинокі випадки, коли сьогодні дехто з журналістів вдається до таких вчинків, кінцевий результат яких заслуговує відвертого засудження.

Неодноразово можна чути, що ЗМІ використовують для різних маніпуляцій, нав'язування певних стереотипів, які змінюють сприйняття дійсності. Трапляється, відбувається інтерпретація дійсності, подій, ситуацій тощо.

У виданнях з поміркованою редакційною політикою журналісти в основному працюють упродовж тривалого часу, а у виданнях, в яких жорстка політика, журналісти швидко змінюються. Це свідчить про непростий моральний клімат у колективах, де журналісти перебувають під тиском. Тобто для того, щоб журналісти виконували свої професійні обов'язки неупереджено, повинна бути редакційна незалежність без втручання з боку державних, політичних чи якихось інших інтересів.

Журналісти стоять перед постійним моральним вибором. Дослідниця Г. Лазутіна виокремлює три журналістські процеси: самоорганізацію, самоконтроль і саморегулювання, в яких журналіст робить свій моральний вибір [6]. Про саморегулювання також говорить О. Кузнецова. Науковець наголошує, що «суть демократичного ціннісно-етичного регулювання журналістської діяльності – в саморегулюванні, до якого можна віднести корпоративне, редакційне та індивідуальне регулювання проблем моралі, порушених у ЗМІ. До примусового регулювання можна віднести: правове регулювання (через суд), адміністративне регулювання (через Судову палату з інформаційних спорів, інформаційний суд)» [4, с. 214–215]. Отже, кожен журналіст має як право вибору, так і право відповідально підійти до виконання редакційного завдання, щоб потім не доводилось виправляти помилки та просити вибачення.

Упродовж останніх років все більше йдеться про незалежні медіа та суспільне телебачення і радіомовлення, що дозволить забезпечити плюралізм поглядів у поданні об'єктивної та збалансованої інформації. В Україні у 2014 році прийнятий Закон «Про Суспільне телебачення і радіомовлення України» і вже робляться важливі практичні кроки на цьому шляху.

Українська журналістика повинна «існувати в ім'я людей, а не влади, партій, блоків чи комерційних структур... Вища мета журналістики – щастя й повноцінне життя людей. Святий обов'язок українського демократичного журналіста – робити особу людяною, соціальною, вчити гуманно ставитися до інших» [4, с. 55].

Обґрунтування отриманих результатів і висновки. Україна, українське суспільство переживають важкий період становлення. Сучасні реалії досить непрості та неоднозначні. Журналісти, виконуючи свої професійні обов'язки, формуючи погляди населення, смаки та уподобання (в тому числі й політичні), повинні відповідально ставитися до збирання та поширення інформації, бути неупередженими, чесними, уникати конфліктів інтересів і виховувати суспільство на засадах гуманізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Десятник Г. О. Основи екранної документалістики: [навч. посіб.] / Г. О. Десятник; ред.: С. І. Горевалов; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т журналістики. – Київ, 2016. – 287 с.
2. Журналістика: словник-довідник / автор-укладач І. Л. Михайлин. – К.: Академвидав, 2013. – 320 с. – (Серія «Notabene»).
3. Манскова Е. А. Современная российская теледокументалистика: динамика жанров и средств экранной выразительности: автореф. дис. ... канд. филол. наук:

- 10.01.10 / Е. А. Манскова; Урал.гос. ун-т им. А. М. Горького. – Екатеринбург: [б. и.], 2011. – 23 с. – Библиогр.: с. 22-23 (9 назв.).
4. Наумова Л. М. Документалістика: Телевізійний вимір / Л. М. Наумова // МІСТ: Мистецтво, історія, сучасність, теорія. – 2009. – Вип. 6. – С. 247-254.
 5. Погребняк Г. П. Естетичне поле телебачення у сучасному соціально-культурному просторі / Г. П. Погребняк // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв – 2009. – № 2. – С. 126-137.
 6. Сергунин А. А. Международная безопасность: новые подходы и концепты / А. А. Сергунин // Политические исследования. – 2005. – No 6. – С. 126-137.
 7. Тойнбі А. Дослідження історії. / А. Дж. Тойнбі / Перекл. з англ. В. Шовкун. – К.: Основи, 1995. – 614 с.
 8. Доступно з: <https://day.kyiv.ua/uk/article/media/sergiy-bukovskiy-lyudina-vichnata-tema-normalna-lyudina-ne-marginal>. – 08.06.2001.
 9. Доступно з: <http://detector.media/production/article/43669/2009-02-09-zirkovotaemniche-zhittya-ukrainskoi-dokumentalistiki/>. – 09.02.2009.
 10. Доступно з: <https://tsn.ua/ukrayina/tvorci-filmu-ukrayina-povernennya-svoyeyi-istoriyi-vzhe-gotuyut-prodovzheniya-802035.html>. – 08.11.2016.
 11. Доступно з: <https://www.youtube.com/watch?v=9YUebfDQPsY>. – 25.08.2016.
 12. Доступно з: <https://1plus1.ua/ukraina-povernenna-svoei-istorii/novyny/ukraincinaresti-diznalis-a-ak-naspravdi-vigladav-mazepa-portret>. – 26.08.2016.
 13. Доступно з: <http://sum.in.ua/s/vyklyk>.
 14. Доступно з: http://vertov.ru/Dokumentalnoe_kino_na_tv/Obzor_tekyshego_momenta_/index.htm
 15. Доступно з: <http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/philolog/2012/02/2012-02-48.pdf>

JOURNALISTIC ETHICS: THEORY AND PRACTICE

Oksana Terebus

*Lesya Ukrainka Eastern European National University
13 Volya Avenue, 43025, Lutsk, Ukraine
e-mail: oksana_tereb@ukr.net*

The article presents the role of journalistic ethics in the journalists' work. Media are based on legal and ethical standards and form a public opinion. Moral and ethical norms are fixed in the ethical codes and are the basis of information legislation. Journalists are responsible to society for objectivity, truthfulness, reliability of communications. Intensification of attention to the issue of journalists' compliance with ethical requirements is related with the current political situation in Ukraine. Namely, the struggle for power and unannounced war have become the cause of sponsored materials and hidden advertising. The process of journalistic work and its results relate to the interests of many people. Media promptly and accurately inform the audience about the events in the world and help people to choose their own model of behavior. The choice of a theme, purpose of the material, the selection of facts, evaluation, composition reflect the journalist attitude to those about whom and for whom they work. That is, moral relations are woven into the content of the journalist's work. So professionalism should be moral. A professional journalist gains commitment, trust and authority among the

audience. Any manipulation of information is unacceptable. A journalist should be aware of moral responsibility to society for distorted opinions, unconfirmed facts, ordered materials, etc. Conscience as a moral feeling and as a measure of self-esteem allows them to choose how to act. Job requires a journalist to gather information correctly, to ask questions, not to distort other people's words or opinions, to respect the interlocutors and another's point of view. Media professionals must make their own choices while constantly in a conflict of interest. Modern Ukrainian realities are rather complicated and ambiguous. Society is experiencing difficult moments of formation. Journalists should be responsible to collect and disseminate information, to be impartial, fair, to avoid conflicts of interest.

Key words: journalistic ethics, professional standards, morality, universal values, moral choice, independent media.